

Velük és általuk; azoknak, akik „együtt tanulnak valamit közös világukról”

Paulo Freire: Az elnyomottak pedagógiája

Paulo Freire *Az elnyomottak pedagógiája* című műve 1970-ben jelent meg, így írásunk műfaja önmagában is kérdést vehet fel az olvasóban. A recenzió elkészítésének apropóját Freire kötetének magyar fordításban való első, 2024-es megjelenése adja. Mészáros (2024a) a kötethez írt előszavában is kifejti, hogy „régiság” a mű magyar nyelvű, teljes szövegű megjelenése. Freire ezen művéről született korábban is recenzió, akkor a kötet eredeti megjelenésének ötvenedik évfordulóján olvashattunk magyar nyelven *Az elnyomottak pedagógiájának fontosságáról* (Gloviczki, 2020).

Paulo Freire (1921–1997) brazil származású pedagógus, filozófus. Marxista gondolkodású filozófusként a kereszténység tanításaira is alapoz; a kritikai pedagógia (Mészáros, 2005, 2024b) egyik fő alkotója. Munkássága széleskörű, több száz beszédből, esszéből áll, életéről és személyiségéről is olvashatunk (Gadotti, 1994).

Freire könyve az Open Books kiadó gondozásában, a Bázis Könyvek sorozat részeként jelent meg. A könyv Lukács Laura fordításában, Mészáros György lektori munkájának köszönhetően jutott el a magyar olvasóközönséghez. A Freire eredeti szövegével való fordítói és lektori munkáról a kötetben több ízben is meggyőződhetünk: a fordító és lektor olvasói felé fordul, megosztja velünk terminológiai dilemmáit és fordítási döntéseit. Mindez hozzásegít minket, olvasókat ahhoz, hogy a szerző szövegével – az eredeti nyelven születő gondolataival – interakcióba lépünk, mélyebb ismereteket szerezzünk.

A kötet értékét ezen párbeszédnek még inkább növelik, meggyőzik az olvasót arról az extenzív munkáról, ami a könyv elkészültének háttérben áll.

A kötet a lektor előszavával kezdődik. Ez a szakasz megkerülhetetlen része a kezünkben lévő kötetnek, így azon olvasók számára is feltétlenül javasoljuk elolvasását, akik ennek átugrásával inkább izgalommal vágnának bele Freire gondolatainak megismerésébe. Az előszó ismerteti a fordítás kihívásait, nem utolsósorban kontextusba helyezi a szerző művét, bemutatja a kapcsolódó diskurzust (Mészáros, 2024a). Ezután Freire bevezető gondolatait olvashatjuk az *Előjáróban* című fejezetben. A kötet összesen négy tartalmi egységre tagolódik. Az első fejezetben (*Miért van szükség az „elnyomottak pedagógiájára”?*) szerzőnk vázolja a kontextust, ismerteti az oktatás és a pedagógia szereplőit. A második, *A „bankszemléletű” oktatás mint az elnyomás eszköze – alapvetései, kritikája* című fejezetben Freire kibontja kritikáját a kapitalista rend szerint működő oktatási dinamizmusokról, rávilágítva „a tudás és az értékek mintegy letétbe helyezéséről” alkotott álláspontjára. Ezen kontextuális tényezők ismertetése után az olvasóban minden bizonnyal felmerülnek a gyakorlati implementációval kapcsolatos gondolatok. Freire kötetének harmadik fejezete (*A dialogikusság: A szabadság gyakorlataként értelmezett pedagógia lényege*) vázolja a szerző elgondolását a dialogikus oktatás elvrendszeréről és gyakorlati megvalósításáról. Végezetül az előbbi fejezet

oppozíciójaként megismerjük *Az antidi-alogikus cselekvés elméletét* a negyedik fejezetben. A kötet záró szekciójaként a szerző kifejti kritikáját a kapitalizmus által formált „bankszemléletű” oktatásról.

Freire munkájának, annak lényegiségének bemutatása kihívást jelentő vállalkozás lenne egy recenzióban, így munkánkban – bízva abban, hogy soraink meghozzák a kedvet az olvasóban a kötet elolvasásához – csak néhány részletet vetünk fel a kötetben tárgyalt aspektusokból.

A szerző a 20. század derekán Brazíliában működő oktatás, illetve alapvetően a kapitalista berendezkedésű iskolák kritikáját fogalmazza meg. Felveti azt a kérdést, hogy vajon miként lehet lényegi, hasznos az a tanulás, amely pusztán a tanár-diák közti hierarchikus berendezkedésen s a tanár mint a tudás kizárólagos forrásának téziséen nyugszik. Az általa (fordítónk és lektorunk tolmácsolásában) „bankszemléletű” oktatásnak nevezett rendszer problémafelvetését a következőként fejti ki:

„Az általunk bírált ’bankszemléletű’ oktatásban csak egyirányú ismeretátadástól, a tudás és az értékek mintegy letétbe helyezéséről lehet szó, ezért nem megy végbe benne – nem is mehet – az ellentmondások megnyugtató feloldása. Éppen ellenkezőleg: minthogy a ’hallgatás kultúrája’ tükröződik benne, a ’bankszemléletű’ oktatás fenntartja és tovább táplálja az ellentéteket. Ebben a rendszerben tehát: a) a tanár tanít, a tanulókat tanítják; b) a tanár birtokolja a tudást, a tanulók nem tudnak semmit; c) a tanár gondolkodik, a tanulók átveszik a gondolatait; d) a tanár beszél, a tanulók engedelmesen hallgatják; [...]”

Mégis mi tartja fent ezt a rendszert? Freire úgy vélekedik, hogy „ez a koncepció csak az elnyomók érdekeit szolgálhatja, hiszen ők annál nyugodtabbak, minél könnyebben beilleszkednek a társadalomba az elnyomottak, és annál idegesebbek, minél többen fogalmaznak meg a világ állapotával kapcsolatos kételyeket”. Freire szerint az „antidialogikus” cselekvés (amilyen

vélekedése szerint a „bankszemléletű” oktatás is) négy jellegzetességgel bír:

1. hódítás („Mitosz, hogy az elnyomók szorgalmasak, az elnyomottak pedig lusták és nem becsületesek”),
2. oszd meg és uralkodj („Minthogy a status quo fenntartásához [...] meg kell osztani a néptömegeket, [...] meg kell győzni az elnyomottakat, hogy valójában minden az ő védelmüket szolgálja.”),
3. manipuláció („Az antidialogikus cselekvés elméletében az elnyomó akkor kényszerül bevetni a manipuláció eszközét, amikor a történelmi folyamatban sürgős cselekvésre ösztönző, új feltételek állnak elő.”),
4. kulturális invázió („A kulturális invázió – akár puha, akár nem – vitathatatlanul elidegenítő, és erőszakot tesz a megszállt kultúrán”).

Freire az előzőekben tárgyalt „bankszemléletű” oktatással szemben azt mondja, hogy

„A szabadság mellett őszintén elkötelezett oktatók nem tekinthetnek az emberre ’üres’ lényként, akit a világ ’tölt meg’ tartalommal”,

amiből arra következtet, hogy olyan oktatási paradigmára van szükség, amire igaz a következő állítás:

„Ismereteket tartalmazó ’betétek’ létrehozása helyett problémafelvető oktatás kell, központjában a világ és az emberek élő kapcsolatának kérdéseivel.”

A szerző az oktatás-tanítás lényegiségét kiveszi az „oktató” kezéből, s áthelyezi a hangsúlyt az „átadásról” a tudás közös (azaz oktató és tanuló interakciójából származó) megszerzésére.

„A hiteles oktatásban nem arról van szó, hogy ’A’ átad valamit ’B’-nek, vagy ’A’ megállapít valamit ’B’-ről, hanem ’A’ és ’B’ együtt tanulnak valamit közös világukról.”